

Definičné znaky manželstva v komparatívnej perspektíve¹

Martin Gregor

„Politike a právu sa rozumie každý.“
Neznámy právnik

ÚVOD

To, že definície občas môžu vyvolávať kontroverzie, predpokladal už rímsky právnik Publius Iuventius Celsus (okolo 67 – 130 n. l.), uvedomujúc si pritom riziká, ktoré boli späté s teoretickým vymedzením obsahu určitého právneho pojmu. Napísal: „Každá definícia je v civilnom práve nebezpečná, pretože ju len zriedka nemožno vyvrátiť.“² Ani vo vzdialenom období prvej polovice 20. storočia neprevládala k legálnym definíciám dôvera. V súlade s Celsom prevládal názor, že definície do zákona generálne nepatria, lebo majú byť predmetom záujmu právnej vedy. Ako naznačil už civilista Emanuel Tilsch (1866 – 1912), zákony síce môžu obsahovať rôzne teoretické výroky a systematické delenia, avšak právna veda nimi nie je viazaná: „...není věcí zákonodárcovou, aby projevoval své vědecké nazírání, nýbrž svou vůli. Jen pokud pod rouškou (vhodné neb nevhodné) theorie skrývá se projev vůle, jest to pravé pravidlo právní.“³ Podľa Františka Weyra (1879 – 1951) je prirodzené, že právo spoznáваме prostredníctvom základných pojmov, ktoré obsahuje právna norma. Vysvetlenie normatívnych pojmov – teda správnejšie ich definície – by nemali byť súčasťou právneho poriadku, lebo ich záväznosť nie je závislá od ich miesta v právnej norme, avšak platia len na základe jej teoretickej správnosti: „Nesprávná definice neplatí, třeba by byla obsažena ve všech právních řádech světa (výslovně či implicite), naproti tomu platí správná, a to ve všech případech.“⁴

Abstract:

The definition of matrimony represents one of the neuralgic points of family law. Several theories formed in the course of history, that tried to explain the essence of this institute defining it either as a state of fact, religious sacrament, civil contract, a union of love, or, eventually, it could be perceived as a legally approved life-companionship. This contribution aims to answer, on a historical-comparative base, the question of which of the presented defining scopes would describe the institute of matrimony most plausibly in the current legal regulation.

Keywords:

definition of marriage, the sacrament of marriage, marital contract, the union of a man and a wife

Autor:

doc. JUDr. Martin Gregor, PhD.
Katedra rímskeho práva a cirkevného práva
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
martin.gregor@flaw.uniba.sk
ORCID: 0000-0001-6168-9233,
Scopus ID: 57219350436

Cite:

GREGOR, Martin. Definičné znaky manželstva v komparatívnej perspektíve. In *Historia et theoria iuris*, 2023, roč. 15, Supplementum, s. 25 – 39.

¹ Príspevok bol vypracovaný ako výstup z grantu APVV-18-0417 „Historický vývoj terminológie súkromného práva na Slovensku pre potreby rekodifikácie slovenského občianskeho práva“.

² Cels. D. 50, 17, 202: „Omnis definitio in iure civili periculosa est: parum est enim, ut non subverti posset.“

³ TILSCH, Emanuel. *Občanské právo rakouské: část všeobecná*. Praha: Unie, 1910, s. 52.

⁴ WEYR, František. *Základy filosofie právní: Nauka o poznávání právníkem*. Brno: A. Píša, 1920, s. 131. Podobne: „Neboť je vázán normotvůrcem jen potud, pokud jde o to, co má býti, to znamená, že nemůže závazně (t.

Akademik Viktor Knapp si uvedomoval, že: „základním prvem lidského myšlení a poznání je pojem, jakožto zobecnění předmětu poznání, jeho vlastností... Součástí práva je určité pojmosloví, které systematicky odráží právem regulované společenské vztahy.“⁵ Pre správne pochopenie právnych pojmov je potrebné poznať ich význam. Preto ich vysvetlenie niekedy býva predmetom normatívnej úpravy. Z hľadiska tvorby legálnych definícií napríklad profesor Krčmář (začiatok 20. storočia) podčiarkol význam didaktickej a diakritickej funkcie dobrej definície.⁶ Tieto vlastnosti predpokladajú, že definícia by sa mala usilovať o úplnosť a vyčerpanie všetkých podstatných znakov definovaného pojmu. Oproti tomu už zmienený Knapp (druhá polovica 20. storočia) rozlišoval medzi reálnymi a nominálnymi legálnymi definíciami. V optike legislatívnej techniky preferoval kategóriu nominálnych definícií, ktorých cieľom nie je úplné vystihnutie objektívnej reality. Sústreďujú sa „iba“ na vymedzenie významu použitého termínu v konkrétnom kontexte.⁷ Legálne definície by si za predmet záujmu nemali vyberať pojmy, ktorých význam vyplýva zo všeobecne prisudzovaného významu v spoločnosti.⁸

Jedna z najkontroverznejších legálnych definícií v slovenskom právnom poriadku sa venuje charakteristike manželstva. Podľa platného právneho stavu „*manželstvo je zväzok muža a ženy, ktorý vzniká na základe ich dobrovoľného a slobodného rozhodnutia uzavrieť manželstvo po splnení podmienok ustanovených týmto zákonom*“ (§ 1 ods. 1 zákona č. 36/2005 Z. z. o rodine v znení neskorších predpisov). Náš článok sa pokúsi analyzovať hneď prvé slová tejto definície: „*manželstvo je zväzok*“. Pri overovaní legitimacy uvedeného slovného spojenia sa zároveň budeme snažiť poukázať na tri alternatívy, prostredníctvom ktorých bolo manželstvo definované v minulosti: budeme navzájom porovnávať koncepciu náboženskej sviatosti, buržoáznej manželskej zmluvy alebo socialistického zväzku lásky, či skrátka „zväzku“. Nebudeme sa špeciálne venovať ďalším otázkam, ktoré sú späté s definíciou manželstva.

Pripomíname, že jednotlivé súkromnoprávne kódexy z historického hľadiska buď obsahujú definíciu manželstva, alebo sa naopak takej definícii vyhýbajú. Typickým príkladom prvého prístupu je § 44 rakúskeho Všeobecného občianskeho zákonníka z roku 1811 (ďalej len „ABGB“), ktorý definuje manželstvo ako zmluvu. Druhý prístup zosobňuje nemecký Občiansky zákonník (ďalej len „BGB“) z roku 1896. Podstatu manželstva si tu možno osvojiť len prostredníctvom ustanovení o jednotlivých právach a povinnostiach manželov. Podobnú koncepciu vo vzťahu k definícii manželstva si osvojil aj uhorský zák. článok XXXI z roku 1894 o manželskom práve, napokon s odstránením definície manželstva (z pôvodného znenia ABGB) sa počítalo aj v rámci návrhu Občianskeho zákonníka z roku 1937, vytvoreného v ére Československej republiky. Už len z tohto stručného komentára si snáď čitateľ dokáže urobiť – aspoň matnú – predstavu o skutočnej nechuti kodifikačných komisií k definíciám, ktorá v právnej vede panovala od druhej polovice 19. storočia až do prvej polovice 20. storočia.

Oproti tomu dnes je definovanie manželstva v rámci jednotlivých jurisdikcií pomerne frekventované. Podobné tendencie môžeme sledovať dokonca aj v kánonickom práve. Kým Kódex kánonického práva z roku 1917 (ďalej len „CIC 1917“) ako veľké juristické dielo svojich čias neobsahuje osobitnú definíciu manželstva, ale priamo prechádza k vymedzeniu jeho

j. normatívne) pro poznávajícího stanoviti pojmy a jejich definice. Tyto definice a tím i příslušné pojmy mohou býti vadné, nesprávné nebo nedůsledné a nemusí tudíž poznávajícím subjektem býti respektovány.“ WEYR, František. Teorie práva. Praha: Orbis, 1936, s. 32.

⁵ KNAPP, Viktor. K některým metodologickým problémům vědy o státu a právu. In *Právnik*, 1976, roč. 115, č. 10, s. 879-881.

⁶ KRČMÁŘ, Jan. O funkci a významu definice v právní vědě. Studie civilistická. In KADLEC, Karel (ed.). *Sborník věd právních a státních*, roč. 15. Praha: Bursík y Kohout, 1915, s. 349-350.

⁷ KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 123.

⁸ SVÁK, Ján a kolektív. *Teória a prax legislatívy*. 3. vydanie. Bratislava: Eurokódex, 2012, s. 244.

účelu, Kódex kánonického práva z roku 1983 (ďalej len „CIC 1983“) naopak explicitne zakotvuje vymedzenie manželstva, pričom obsahovo sa približuje vnímaniu ABGB. Naším prvým predpokladom na tomto mieste bude, že zákonodarca sa vracia k otázke definovania manželstva vždy v čase, keď je to potrebné. Naopak prázdny deklaráciám bez praktického zmyslu (alebo aspoň spoločenskej požiadavky) sa racionálny zákonodarca vyhýba.

1. MANŽELSTVO AKO SVIATOSŤ

Podľa CIC 1983 a Katechizmu Katolíckej cirkvi medzi sviatosťami patrí 7 posvätných úkonov, ktoré sú rozdelené na iniciačné sviatosťami (krst, birmovanie, eucharistia), uzdravujúce sviatosťami (sviatioť zmierenia, pomazanie chorých) a sviatosťami v spoločenstve (kňazstvo a napokon manželstvo).⁹ Ďalej manželstvo v kánonickom práve rozlišujeme na sviatosťné (medzi pokrstenými, ktorí prijímajú na plnenie manželských záväzkov pomoc nadprirodzenej milosti) a nesviatosťné (medzi aspoň jedným nepokrsteným). Rovnako tak môžeme rozlišovať kánonické a nekánonické manželstvo podľa toho, či k jeho uzavretiu došlo na základe noriem kánonického práva.¹⁰ Hoci manželstvo je podľa pozitívneho práva Katolíckej cirkvi dodnes vnímané ako sviatioť, charakteristika manželstva ako sviatosť má snáď oveľa väčší význam naprieč dejinami rodinného práva.

Podľa kresťanskej vierouky predstavovalo manželstvo spolu s príkazom svätenia voľného dňa jednu z prvých Božích ustanovizní, ktoré sa vzťahovali voči človeku ešte v samotnom raji. V knihe Genezis Pán Boh povedal: „*Nie je dobre byť človeku samému. Urobím mu pomoc, ktorá mu bude podobná.*“ I zobral Adamovi rebro a utvoril z neho ženu: „*toto je kosť z mojich kostí a mäso z môjho mäsa... preto muž opustí svojho otca i svoju matku a prilipne k svojej manželke a budú jedným telom.*“¹¹

Z citovaného biblického textu vyplývajú hneď tri znaky manželstva. V prvom rade by malo ísť o najhlbšie a najpevnejšie životné spoločenstvo muža a ženy, pred ktorým ustupujú aj vzťahy k rodičom („*opustí svojho otca i svoju matku*“). Zároveň niet pochýb o tom, že referencie na spojenie muža a ženy v jednom tele odkazujú na dovoľnosť sexuálnych vzťahov medzi manželmi, okrem toho nasledujúca stať „*Adam a Eva boli nahí a nehanbili sa jeden pred druhým*“, symbolicky demonštruje otvorenosť a intímnu blízkosť medzi manželmi vo všeobecnosti. Manželstvo sa však neobmedzuje len na prenos života pomocou pohlavnej lásky, ale zároveň si manželia majú poskytovať vzájomnú pomoc („*urobím mu pomoc*“).¹² Hoci v kontexte knihy Genezis je manželstvo vnímané ako jedinečný zväzok medzi mužom a ženou, konkrétne texty sa ešte nevyhrajujú voči monogamii/polygamii manželstva.¹³

Tento inštitút sa tak stal súčasťou Stvorenia a zároveň získal svoje miesto v Božom pláne a v dejinách spásy.¹⁴ Preto nie je prejavom pádu do hriechu, manželstvo vystupuje v teológii jednoznačne ako pozitívny inštitút.¹⁵ Napokon vo Svätom písme v neskoršej

⁹ TRETERA, Jiří Rajmund – HORÁK, Zábaj. *Cirkevní právo*. Praha: Leges, 2016, s. 213.

¹⁰ NEMEC, Matúš. *Základy kánonického práva*. Druhé vydanie. Bratislava: Iura edition, 2006, s. 120-122.

¹¹ Gen. 2, 24. K rôznym interpretáciám vzniku ženy pozri: NOVOTNÝ, Adolf. Manžel, manželství. In *Biblický slovník*. Praha: Kalich, 1956, s. 399. Pohlavný rozmer tohto ustanovenia vyplýva aj z textu apoštola Pavla v 1Kor 6, 13 – 17: „*Ale telo nie je na smilstvo, lež pre Pána a Pán pre telo... Alebo neviete, že ten, kto sa spája s neviestkou, je s ňou jedno telo? Veď sa hovorí: Budú dvaja v jednom tele.*“ Pozri: DUPLACY, Jean a kolektív (eds.). *Slovník biblické teologie*. Přeložil P. Kolář. Řím: Křesťanská akademie, 1991, s. 5.

¹² TONDRA, František. *Morálna teológia – II. časť: prikázania*. Spišské Podhradie: Kňazský seminár Jána Vojtaššáka, 1996, s. 122.

¹³ Pozri: KAŠNÝ, Jiří. *Právo v hebrejské Bibli*. Praha: Vyšehrad, 2017, s. 153.

¹⁴ Tento aspekt je obzvlášť citeľný v textoch knihy Genezis o rodine Abraháma, Izáka a Jáko.

¹⁵ MATTISON, William. Marriage. In FERGUSSON, David a kolektív (eds.). *The Cambridge Dictionary of Christian Theology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, s. 300-301.

kresťanskej literatúre sa používa ako mystická metafora na charakteristiku vzťahu medzi Bohom a Božím ľudom,¹⁶ častokrát aj medzi Kristom ako Ženíchom a Cirkvou ako jeho nevestou.¹⁷

V spore o nerozlučiteľnosti manželstva s farizejmi Pán Ježiš zopakoval ustanovenia knihy Genezis, pričom dodal: „*preto muž opustí otca i matku a pripúta sa k svojej manželke a budú dvaja v jednom tele... A tak už nie sú dvaja, ale jedno telo. Čo teda Boh spojil, nech človek nerozlučuje.*“¹⁸ Na tieto slová ďalej nadviazal apoštol Pavol v liste Efezanom, keď hovorí: „*preto muž zanechá otca i matku a pripúta sa k svojej manželke a budú dva v jednom tele. Toto tajomstvo je veľké (gréc. *hagia mysteria*) – v texte Vulgáty sa na tomto mieste objavuje slovo „*sacramentum*“ – : ja hovorím o Kristovi a Cirkvi. Ale aj vy, každý jeden nech miluje svoju manželku ako seba...“¹⁹ Na tomto základe bolo manželstvo zaradené medzi jednu zo siedmich hlavných sviatostí v katolíckej a pravoslávnej tradícii.*

V kresťanskej tradícii je síce manželstvo plne tolerované, ba vítané, je uznané ako náboženská sviatosť, ale vyšším cieľom každého kresťana by mal byť **celibát ako výsledok mravnej zdržanlivosti**. Sám Pán Ježiš žil v celibáte.²⁰ Apoštol Pavol sa tejto téme venoval v Prvom liste Korintňanom: „*dobré je, keď sa muž nedotýka ženy... slobodným a vdovám hovorím: dobré je pre nich, ak zostanú tak, ako ja. Ale ak sa nevedia zdržať, nech vstúpia do manželstva. Lebo je lepšie vstúpiť do manželstva ako horieť.*“²¹ Nepodstatnosť manželstva pri napredovaní v kresťanskej viere napokon zdôraznil sám Kristus, keď povedal: „*Kto miluje otca alebo matku viac ako mňa, nie je ma hoden. A kto miluje syna alebo dcéru viac ako mňa, nie je ma hoden.*“²² To znamená, že akákoľvek láska k človeku môže plynúť len prostredníctvom lásky k Bohu. Je preto nežiaduce milovať akéhokoľvek blízkeho človeka viac ako Boha. Životu mimo manželstva možno pripísať už od prvopočiatkov kresťanského spoločenstva mimoriadny význam, keď tieto osoby poskytovali najmä sociálnu starostlivosť.²³

Ideálu bezženstva sa v našich dejinách držal napr. sv. Cyril (predtým Konštantín). V siedmich rokoch sa mu údajne prisnil sen: „*Stratég zhromaždil všetky devy nášho mesta a povedal mi: Vyber si z nich, ktorú chceš za ženu a pomocnicu sebe rovnú. Ja, keď som si všetky popozeral a obhliadol, videl som jednu zo všetkých najkrajšiu, so žiarivou tvárou... Nazývala sa Sofia,*

¹⁶ Oz 3, 1: „*Pán mi znovu riekol: choď a miluj ženu, ktorá má milenca a cudzoloží, ako Pán miluje synov Izraela...*“ Podobne Iz. 54, 5: „*Bo manželom Ti bude stvoriteľ, Pán zástupov je jeho meno...*“ Pozri aj Iz. 61, 10; Jer. 2, 2.

¹⁷ Napríklad Zjv 19, 7: „*...lebo nadišla Baránkova svadba a jeho nevesta sa pripravila.*“ Podobne Zjv 21, 3: „*sväté mesto, nový Jeruzalem, vystrojené ako nevesta, ozdobená pre svojho ženicha.*“ V neposlednom rade nezabudnime ani na podobenstvo o desiatich pannách, ktoré čakajú na ženicha (Mt 25, 1).

¹⁸ Mt 19, 6: „*... Povedali mu: Prečo potom Mojžiš rozkázal dať priepustný list a prepustiť? Odpovedal im: Mojžiš vám pre tvrdosť Vášho srdca dovolil prepustiť Vaše manželky, ale od počiatku to tak nebolo A hovorím vám: každý, kto prepustí svoju manželku pre iné ako pre smilstvo a vezme si inú, cudzoloží.*“ (porovnaj Dt 24, 1, porovnaj tiež zmienku v Mk 10, 1 – 6). Ide o typický príklad tzv. primerania sa k hriechnemu svetu, keď dokonaly Boh kalibruje svoje zákony vzhľadom na krehkosť a obmedzenosť ľudského pokolenia. Preto môžeme rozlišovať medzi nezvratnou Božou vôľou (*voluntas Dei propria*) a Božou vôľou, ktorá je prispôbená vo vzťahu k človeku (*voluntas Dei aliena*). Pozri: HAENCHEN, Ernst. *Der Weg Jesu: Eine Erklärung des Markus-Evangeliums un der kanonischen Parallelen*. 2. Auflage. Berlin: Walter de Gruyter, 1968, s. 336-338.

¹⁹ Ef 5, 32.

²⁰ COON, Lynda. *Sacred Fictions: Holy Women and Hagiography in late Antiquity*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1997, s. 64-67.

²¹ 1Kor 7, 8. Je to aj odkaz na Ježišovu výzvu k dobrovoľnej zdržanlivosti v Mt 19, 11. Pozri: SCHNELLE, Udo. *Paulus: Leben und Denken*. 2. Auflage. Berlin: Walter de Gruyter, 2014, s. 217. Pavol si uvedomuje, že jednotlivým veriacim boli dané rôzne dary a rôzna viera. Preto sa snaží nájsť vhodné riešenia pre každého veriaceho.

²² Mt 10, 37. Podobne Lk 14, 26: „*Ak niekto prichádza ku mne a nemá v nenávisti svojho otca, matku, ženu, deti, bratov, sestry, ba aj svoj život, nemôže byť mojím učeníkom...*“

²³ GÜNTHOR, Anselm. *Morálna teológia 1: Všeobecná morálna teológia*. Rím: Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, 1988, s. 106.

*teda Múdrosť. Tú som si vybral. Keď počuli rodičia tieto jeho slová, povedali mu: ... Riekni Múdrosť: Sestrou mi buď a učíš mi známou rozumnosť. Lebo múdrosť žiari viac ako slnko.*²⁴ V Byzantskej ríši ostala pannou, resp. neskôr vdovou aj sv. Olympia, ktorej cisár Theodosius Veľký nechal skonfiškovať majetok, keď odmietla jeho príkaz, aby znovu uzavrela manželstvo.²⁵ Rovnako často sa stávalo, že muži žijúci v manželstve sa zaviazali, že budú dodržiavať mravnú čistotu. Takým príkladom bol (opäť) v našich dejinách sv. Imrich, syn legendárneho kráľa sv. Štefana.²⁶

Určitá miera sexuálnej zdržanlivosti bola pôvodne predpísaná aj samotným manželom. Podľa vzoru starozákonného manželstva Tobiáša a Sary sa mali manželka niekoľko dní po sobáši zdržať pohlavného spojenia, najmä prvá noc by sa mala vyhradiť spoločnej modlitbe.²⁷ Z uvedenej požiadavky bola prijatá výnimka, ktorá sa zapísala do dejín ako notoricky známe **právo prvej noci** (*ius primae noctis*). Na tomto základe mohli manželka za symbolické výkupné konzumovať manželstvo už prvú noc po sobáši. Samozrejme, právo prvej noci bolo od čias európskeho stredoveku²⁸ prepletené s rôznymi mýtmi, podľa ktorých prináležalo miestnemu zemepánovi alebo dokonca kňazom.²⁹ Podobné nepodložené povesti sa šírili najmä v 17. storočí, obzvlášť v Británii sa rozšírila legenda, že zákon, priznávajúci zemepánovi právo „prvej noci“ s každou nevestou, prenechal rímsky cisár Augustus ako výsadu mýtickému škótskemu kráľovi Evenovi III. (12 – 5 p. n. l.).³⁰

Hoci inštitút manželstva predstavuje Bohom posvätený zväzok, sviatosť, treba však pripomenúť, že z eschatologického hľadiska nepresahuje náš pozemský život.³¹ To, že manželka nie sú po smrti nerozlučne spojení, vyplýva z výroku Pána Ježiša v spore so saducejmi: „*lebo keď ľudia vstanú z mŕtvych, už sa neženia, ani nevydávajú, ale sú ako anjeli v nebi.*“³² V katolíckej tradícii navyše manželstvo nie je vnímané ako príkaz, aj keď iné náboženstvá (napr. židovstvo) môžu predpisovať uzavretie manželstva ako náboženskú povinnosť.³³ Ako sme preukázali, je vnímané skôr ako niečo, čo treba tolerovať.

²⁴ Život Konštantína 3, 2 – 8. Citované podľa edície: RATKOŠ, Peter (ed.). *Pramene k dejinám Veľkej Moravy*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, s. 222-223.

²⁵ VONDRUŠKA, Isidor. *Životopisy svätých v poradi dejín cirkevných*. Část druhá. Praha: L. Kuncíř, 1931, s. 110. Sv. Olympii venoval odkaz vo svojom diele aj Gregor Naziánsky. Pozri: WHITBY, Mary. „Sugaring the Pill“: Gregory of Nazianus' Advice to Olympias (Carm. 2, 2, 6). In *Ramus: Critical Studies in Greek and Roman Literature*, 2008, roč. 37, č. 1-2, s. 79-98.

²⁶ LYSÝ, Miroslav. „Napokon aj tí, čo majú ženy, nech sú, akoby nemali“: Inštitút manželstva vo vrstvách stredovekých noriem. In *Reflexie dejín v práve: venované 70. narodeninám prof. Jozefa Beňu*. Bratislava: Právnická fakulta UK, 2019, s. 25 a nasl.

²⁷ Tob. 8.

²⁸ O tom, či právo prvej noci bolo známe už v staroveku, napr. v Babylone pozri: SODEN, Wolfram. Gab es in Babylonien die Inanspruchnahme des ius primae noctis? In *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie*, 1981, roč. 71, s. 103 – 106.

²⁹ WETTLAUFER, Jörg. *Das Herrenrecht der ersten Nacht: Hochzeit, Herrschaft und Heiratszins im Mittelalter und in der frühen Neuzeit*. Frankfurt am Main: Campus Verlag, 1999, 430 s.

³⁰ SCHMIDT, Karl. *Jus primae noctis: Eine geschichtliche Untersuchung*. Freiburg im Breisgau: Herder'sche Verlagsbuchhandlung, 1881, s. 3.

³¹ Autor konzultoval správnosť týchto východísk z hľadiska katolíckej teológie s mons. prof. ThDr. ICLic. PaedDr. Jánom Dudom, PhD. Dodávame, že hoci manželské puto naozaj končí v zmysle uvedeného smrťou, nevylučuje sa možnosť stretnúť sa v raji s blízkymi, rovnako sa je možné za to modliť.

³² Mk 12, 25. Ide o otázku, komu bude pri vzkriesení patriť viackrát vydatá žena. Pozri parafrázu v Lk 14, 27, rovnako v Mt 22, 23 – 30. Napríklad sv. Hilarius z Poitiers vykladá túto stať v iných súvislostiach: „*Keďže autorita Svätého písma a Božej moci ukazuje, že ženy budú ako anjeli, je vhodné, tak, ako sa autorita Svätého písma zaoberá anjeli, aby sme si aj my udržiavali nádej, že ženy môžu byť vzkriesené.*“ Ev. Matthaei 19, 2. Pozri: HILARY OF POITIERS. *Commentary on Matthew*. Translated by D. Williams. Washington: The Catholic University of America, 2012, s. 201.

³³ Porovnaj: NOSEK, Bedřich – DAMOHORSKÁ, Pavla. *Židovské tradice a zvyky*. Praha: Karolinum, 2016, s. 83.

Z hľadiska normatívnej úpravy kánonického práva sme už zdôraznili, že CIC 1917 sa podľa vzoru viacerých občianskych zákonníkov z druhej polovice 19. storočia vyhol zakotveniu definície manželstva. Dokonca nerecipoval ani také známe vymedzenia manželstva, ktoré pochádzali z prameňov rímskeho práva (napr. Mod. D. 23, 3, 1, prípadne Iust. Inst. 1, 9, 1), hoci v kánonickoprávnej literatúre sa na nich vyskytovali odkazy celkom frekventovane. Ich povahu sa však tvorca CIC 1917 rozhodol vnímať skôr v etickom, než právnom rozmere,³⁴ čo je vskutku aj pre nás racionálne a nasledovaniahodné stanovisko. Hoci kodifikácia kánonického práva manželstvo nedefinovala, kán. 1012 § 1 CIC 1917 ustanovil:

„Kristus Pán povýšil samotnú **manželskú zmluvu** (*contractum matrimoniale*) medzi pokrstenými do hodnosti sviatosti.“

Podľa kán. 1012 § 2 CIC 1917 navyše nemôže medzi pokrstenými existovať manželská zmluva, ktorá by nebola sviatosťou. Z hľadiska zvolenej terminológie CIC 1917 používal zmiešané výrazové prostriedky, keď na jednej strane vníma manželstvo ako zmluvu medzi mužom a ženou, no zároveň ide o sviatosť medzi Bohom a ľuďmi. Mierne modifikovaný pohľad na inštitút manželstva priniesol Druhý Vatikánsky koncil.³⁵ Tieto filozofické impulzy boli následne pretavené do CIC 1983, kde sa v kán. 1055 CIC 1983 za manželstvo považuje:

„§ 1. **Manželskú zmluvu**, ktorou muž a žena vytvárajú medzi sebou **spoločenstvo celého života**, zamerané svojou prirodzenou povahou na dobro manželov a na plodenie a výchovu detí, povýšil Kristus Pán medzi pokrstenými na **hodnosť sviatosti**. § 2. Preto medzi pokrstenými nemôže jestvovať platná **manželská zmluva** bez toho, aby zároveň nebola sviatosťou.“

Na tomto mieste by sme upozornili na skutočnosť, že v latinskom texte CIC 1983 sa stretávame so spojením „*matrimoniale foedus*“, až následne v § 2 sa cirkevný zákonodarca vrátil k použitiu pojmu „*matrimonialis contractus*“.³⁶ Ide o závažnú chybu slovenského prekladu. V kán. 1055 § 1 CIC 1983 by preto mal byť použitý výraz „zväzok“ alebo „spojenie“ (*foedus*). Z toho vyplýva, že aj samotná Katolícka cirkev prešla od vnímania manželskej zmluvy používaníu k zjednodušenému pojmovému inštrumentáriu, pričom manželstvo definovala ako „zväzok“.

2. MANŽELSTVO AKO ZMLUVA

Náboženské katolícke kruhy pokladali problematiku manželstva za rýdzo cirkevnú záležitosť celé storočia. V období osvietených absolútnych monarchií sa však stretávame so snahou štátu preniknúť do oblasti rodinnej a manželskej legislatívy.³⁷ V druhej polovici 18. storočia tak dochádza k postupnému etablovaniu „štátneho manželského práva“, ktorého tvorcami už nebola cirkev, ale predovšetkým štát. Významný prielom do manželskej politiky Katolíckej cirkvi predstavovala najmä vláda Jozefa II. Habsburského (1780 – 1790) v našom geografickom priestore a Veľká francúzska revolúcia (od roku 1789). Chápanie manželstva

³⁴ HENNER, Kamil. *Základy práva kánonického*. Právo platné: sešit první a druhý. Praha: Politika, 1921, s. 209.

³⁵ DUDA, Ján. *Manželské právo katolíckej cirkvi v kontexte súčasnosti*. Praha: Leges, 2021, s. 28.

³⁶ Latinský text znie: „§ 1 **Matrimoniale foedus**, quo vir et mulier inter se totius vitae consortium constituunt, indole sua naturali ad bonum coniugum atque ad prolis generationem et educationem ordinatum, a Christo Domino ad sacramenti dignitatem inter baptizatos evectum est. § 2. Quare inter baptizatos nequit **matrimonialis contractus** validus consistere, quin sit eo ipso sacramentum.“

³⁷ VACEK, Josef. *Právní názory církve římsko-katolické ve světle dějin*. Díl první. Brno: Právník, 1923, s. 38.

ako občianskej zmluvy pôvodne predstavovalo akýsi protest „buržoáznej“ spoločnosti voči úplnému fóru Katolíckej cirkvi v manželských veciach.³⁸

Legendárna definícia manželstva v § 44 ABGB znela: „Rodinné pomery sa zakladajú manželskou zmluvou. V manželskej zmluve vyhlasujú dve osoby rôzneho pohlavia zákonným spôsobom svoju vôľu žiť v nerozlučnom spoločenstve, plodiť deti, vychovávať ich a pomáhať si navzájom.“ Na tomto základe sa prof. Krčmář pokúsil definovať manželstvo obdobne ako „právny pomer (súbor práv a povinností), ktorý vzniká medzi dvoma osobami rôzneho pohlavia na základe uzavretia manželskej zmluvy, pričom v tejto zmluve prejavujú dve osoby rôzneho pohlavia vo forme stanovenej zákonom súhlasnú vôľu zriadiť trvalé životné spoločenstvo.“³⁹

Už sme načrtli v úvode, že v návrhu nového Občianskeho zákonníka z roku 1937 sa počítalo s vypustením definície manželstva tak, ako ju ABGB upravovalo. Príslušná komisia dospela totiž k záveru, že zákon by vôbec nemal obsahovať definície, ak to nie je nevyhnutné, pričom predmetnú definíciu manželstva podľa § 44 ABGB označil aj tak za vecne nesprávnu.⁴⁰ Manželstvo malo byť definované čiastkovo v rámci vymedzenia vzájomných práv a povinností manželov. Najviac sa pritom k definícii blížilo ustanovenie o „manželskom zväzku“, podľa ktorého „muž môže byť zosobášený súčasne iba s jednou ženou a žena iba s jedným mužom“ (§ 17 prvej časti návrhu zákona). Z hľadiska manželských práv a povinností je zaujímavé, že kým kodifikačný návrh z roku 1924 ešte pracuje s ustanovením „muž je hlava rodiny a prednosta domácnosti“ (§ 35) v návrhu z roku 1937 sa konštatuje už iba to, že „muž je prednosta domácnosti“ (§ 85). V tejto súvislosti sa v Úradnom zázname o rokovaní Slovenskej komisie pre odbor súkromného práva z 24. septembra 1927 píše, že niektorí členovia komisie namietali vypustenie dikcie „muž je hlava rodiny“, ale Dr. Rouček údajne nekompromisne zastával motívy superrevíznej komisie.⁴¹

3. MANŽELSTVO AKO ZVÄZOK

Zákon č. 249/1949 Zb. o rodinnom práve po prvýkrát zjednotil predpisy rodinného práva na území Československa, vyčlenil oblasť rodinného práva zo všeobecného občianskeho práva, no zároveň modifikoval rodinné právo v súlade s ideologickými postulátmi, ktoré ovplyvnili aj chápanie manželstva.⁴² Základnými princípmi kódexu bola najmä sekularizácia rodinných vzťahov, zavedenie rovnoprávnosti medzi mužom a ženou, ako aj rovnoprávnosti detí, bez ohľadu na ich pôvod.⁴³ Predmetná úprava sa zriekla „buržoázneho“ poňatia manželstva v podobe zmluvného pomeru. Zákon definoval manželstvo už v preambule ako „dobrovoľné a trvalé **životné spoločenstvo** muža a ženy...“, ktoré predstavovalo základ rodiny.⁴⁴ Touto konštrukciou sa mala posilniť spoločenská rovina manželstva na úkor právneho nazerania na tento inštitút. Úlohu manželstva v spoločenských vzťahoch deklarovala aj preambula zákona o rodinnom práve, že: „bude slúžiť záujmom jeho všetkých členov i prospechu spoločnosti.“ Preambula patrila k nenormatívnym častiam predpisu, ktorá

³⁸ SEDLÁČEK, Jaromír. § 44 [Pojem manželství]. In ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku*. Díl první (§§ 1 – 284). Praha: V. Linhart, 1935, s. 369. SEDLÁČEK, Jaromír. *Rodinné právo*. Brno: Právník, 1934.

³⁹ KRČMÁŘ, Jan. Manželství a manželské právo. In HÁCHA, E. a kol. (eds.). *Slovník veřejného práva československého*. Svazek 2 (I – O). Brno: Polygrafia, 1932, s. 542.

⁴⁰ KAFKA, B. (ed.). *Právo rodinné: Návrh subkomitétu pro revisi občanského zákoníku*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1924, s. 60.

⁴¹ Národní archiv ČR, fond: Ministerstvo unifikací 1919 – 1938, č. 904, inv. 1123, sign. D-71-1-a, kartón 155.

⁴² GLOS, Josef et al. *Rodinné právo*. III. vydanie. Bratislava: Obzor, 1975, s. 31.

⁴³ PLANKOVÁ, Oľga. Vítězný február a vývoj rodinného práva v Československu. In *Acta Iuridica Facultatis Iuridicae Universitatis Comeniana*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1977, s. 139.

⁴⁴ ANDRLÍK, Jan–BLAŽKE, Jaromír et al. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. Praha: Orbis, 1954, s. 28.

mala praktický vplyv na jeho interpretáciu a zároveň sa mala stať politickým „úvodom“ do zákona.⁴⁵

Dovtedajšia koncepcia manželstva ako vzájomnej zmluvy tak bola z nášho právneho poriadku definitívne odstránená. Podobná úprava zvädzala k tomu, že spoločenské ohľady sa údajne viac koncentrovali na majetkové záujmy manželov.⁴⁶ Sekundárne mala táto úprava fixovať moc muža v rodine (aj prostredníctvom faktickej majetkovej kontroly). Karol Plank o novom nazeraní na manželstvo napísal: „*V buržoáznom práve sú manželstvo a rodina podriadené inštitúcii súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov... Pri uzavieraní manželstva sa uzavierajú aj osobitné zmluvy, upravujúce majetkovoprávne vzťahy medzi manželmi... Socialistická spoločnosť vidí v rodine svoju základnú bunku... preto dôraz kladie predovšetkým na úpravu osobnoprávných vzťahov...*“⁴⁷

V dôsledku tohto negatívneho nazerania na „manželskú zmluvu“ mal byť inštitút manželstva „podstatne“ zmenený, akoby sa staré mechy naplnili novým vínom. Nový pomer medzi mužom a ženou mal reflektovať výlučne ich vzájomnú citovú náklonnosť, jeho uzavretie nemalo byť viac motivované majetkovými dôvodmi.⁴⁸ Pomerne radikálnou reformou – aj oproti vtedajším krajinám Západnej Európy – bolo uzákonenie rovnosti pohlaví v manželstve, napokon tento postulát bol garantovaný už v Ústave 9. mája.⁴⁹ Rovnosť pohlaví, ako aj faktická možnosť ženy zamestnať sa a nadobúdať vlastné finančné prostriedky zo mzdy, podstatne ovplyvnila emancipáciu žien v spoločnosti i v rodine.

Zákon o rodinnom práve z roku 1949 sa opäť prinavrátil k inštitútu obligatórneho civilného sobášu, pričom manželia mohli náboženské svadobné úkony realizovať zásadne až po uzavretí manželstva pred štátnym orgánom (miestnym národným výborom). Ich účasť na tomto úkone bola kvalifikovaná ako činnosť verejnej správy – išlo o výkon vrchnostenskej, mocenskej činnosti, ktorej „zdrojom bol ľud“ – čím tento úkon nadobudol mnohé rysy správneho konania (dokonca sa v tomto prípade otvorene hovorí o „*sňatkovom správnom řízení*“).⁵⁰ Čiastočne to súvisí so snahou eliminovať predchádzajúcu doktrínu manželskej zmluvy. Dokonca podľa právnej vedy snúbenci neboli viazaní súhlasným prejavom vôle navzájom, ale ich jednotlivé vyhlásenia o vstupe do manželstva mali smerovať voči štátnemu orgánu, pred ktorým sa manželstvo uzatváralo. Malo teda dôjsť k vylúčeniu vzájomnej výmeny prejavu vôle, keďže šlo len o „*súčasť kumulatívneho správneho aktu*“.⁵¹ S tým tiež súvisí požiadavka, aby sa na formu a náležitosti vyhlásenia o uzavretí manželstva nevzťahovala úprava prejavu vôle podľa Občianskeho zákonníka z roku 1950.

⁴⁵ ŠOŠKOVÁ, Ivana. *Manželstvo a manželsko-právne vzťahy vo svetle prvej kodifikácie československého rodinného práva 1949*. Banská Bystrica: Belianum, 2016, s. 56.

⁴⁶ „*Na čem je založena nynější měšťácká rodina? Na kapitálu, na soukromém zisku. Plně vyvinuta existuje jedině pro buržoasii... Měšťák vidí ve své ženě pouhý výrobní nástroj.*“ MARX, Karl–ENGELS, Friedrich. *Manifest komunistické strany*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 36.

⁴⁷ PLANK, Karol. *Majetkovoprávne vzťahy v rodine*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1957, s. 8-9.

⁴⁸ TUREČEK, Josef. Občanský sňatek. In *Právník*, 1950, roč. 89, č. 2, s. 80.

⁴⁹ § 1 ods. 2 Ústavného zákona č. 150/1948 Zb. Ústavy Československej republiky: „*Muži a ženy majú rovnaké postavenie v rodine i v spoločnosti a rovnaký prístup ku vzdelaniu, ako aj ku všetkým povolaniam, úradom a hodnostiam.*“ Zároveň pozri takmer totožné znenie čl. 20 ods. 3 Ústavy ČSSR č. 100/1960 Zb.: „*Muži a ženy majú rovnaké postavenie v rodine, v práci i vo verejnej činnosti.*“ Týmto ustanovením sa podľa právnej vedy odstraňovali rozdiely medzi občanmi podľa fyziologických znakov Ochrany a rovnoprávnosť žien osobitne zaručoval aj čl. 27 cit. Ústavy. Pozri: ZDOBINSKÝ, Stanislav et al (eds.). *Československá ústava: Komentář*. Praha: Panorama, 1988, s. 108.

⁵⁰ TUREČEK, ref. 48, s. 78.

⁵¹ ANDRLÍK – BLAŽKE, ref. 44, s. 29.

Uvedená koncepcia uzavretia manželstva bola v súlade aj so sovietskym právom, kde bol známy úkon tzv. registrácie manželstva (do roku 1944 nebola povinnou, preto v praxi mohli vznikať tzv. faktické manželstvá).⁵² Prostredníctvom registrácie štát uznával individuálny rozmer spolužitia medzi mužom a ženou, pričom mu tým prepožičiaval spoločenský rozmer.⁵³

Aj nasledujúci zákon č. 94/1963 Zb. o rodine obsahoval definíciu manželstva v tomto duchu. Spolu s rozvinutím socializmu došlo k rozšíreniu zákonnej charakteristiky manželstva. Muž a žena jeho uzavretím „vytvárajú **harmonické, pevné a trvalé životné spoločenstvo**,“ čím boli do definície manželstva včlenené slová „*harmonické a pevné*“. Išlo zrejme o deklaráciu želaného cieľa, keďže mnohé manželstvá v praxi nemusia naplňovať túto premisu. Opustenie koncepcie manželskej zmluvy bolo vyjadrené v čl. I základných zásad zákona, ktoré deklarovali, že manželstvo „*spočíva na pevných citových vzťahov medzi mužom a ženou...*“ Týmto konštatovaním chcel zákonodarca zrejme vyjadriť, že v socialistickej spoločnosti je práve láska nielen motívom vzniku manželstva, ale aj dôvodom jeho udržiavania a tmelom.⁵⁴ Pritom „*hlavným spoločenským účelom manželstva je založenie rodiny a riadna výchova detí.*“ Aj podľa tohto právneho stavu nemá súhlasný prejav snúbencov žiadnu súvislosť s náležitosťami prejavu vôle podľa Občianskeho zákonníka. Súhlasný prejav bol súčasťou aktu, ktorý prebiehal pred miestnym národným výborom.⁵⁵

4. MANŽELSTVO DNES

Pre aktuálnu právnu úpravu bola smerodajná rekodifikácia rodinného práva, ktorej výsledok bol zhrnutý do prijatia zákona č. 36/2005 Z. z. o rodine (ďalej len „ZR 2005“). Čl. 1 Základných zásad tohto právneho predpisu manželstvo definuje ako „**zväzok muža a ženy**“, pričom dodáva, že „*spoločnosť tento jedinečný zväzok všestranne chráni.*“ Prívlastkom „jediný“ sa podľa právnej vedy zákonodarca pokúsil zdôrazniť jeho význam v spoločnosti.⁵⁶ § 1 ods. 1 ZR 2005 sa k definícii manželstva opäť vracia, pričom manželstvo vníma ako „*zväzok muža a ženy, ktorý vzniká na základe ich dobrovoľného a slobodného rozhodnutia uzavrieť manželstvo.*“ Druhý odsek § 1 ZR 2005 predstavuje recepciu ustanovení predchádzajúcej právnej úpravy zo zákona č. 4/1963 Zb., pričom manželstvo chápe ako „*harmonické a trvalé životné spoločenstvo, ktoré zabezpečí riadnu výchovu detí.*“ Uvedená rodinnoprávna úprava bola následne prevzatá aj do čl. 41 ods. 1 Ústavy SR na základe ústavného zákona č. 161/2014 Z. z. ako určitý prílepok, keďže materiálne sa tento predpis venoval skôr agende súdnictva (previerke sudcov). V súlade s predchádzajúcou úpravou: „*Manželstvo je jedinečný **zväzok medzi mužom a ženou.***“

Na tomto základe možno konštatovať, že aktuálna úprava do veľkej miery nadviazala na formulácie predchádzajúcich právnych predpisov, podľa ktorých je manželstvo „zväzok“ alebo „životné spoločenstvo“. V čase prijatia zákona o rodine (2005) zrejme prevládala názor, že predmetná úprava je zaužívaná a v zásade nie je potrebné do nej zasahovať „originálnejšími“ definíciami. Na uvedených pokusoch možno v prvom rade kritizovať očividný nedostatok systematiky, keď sa čiastkové pokusy o definíciu manželstva nachádzajú na troch rôznych miestach (Ústava SR, Základné zásady ZR 2005, § 1 ZR 2005). Vyčerpávajúcu

⁵² Povinnosť registrácie manželstiev zaviedol výnos prezídia Najvyššieho soviету ZSSR z 8. júla 1944.

⁵³ SVERDLOV, Grigorij. *Sovietske rodinné právo*. Bratislava: Právnický ústav Ministerstva spravodlivosti, 1953, s. 64.

⁵⁴ GLOS, ref. 42, s. 42.

⁵⁵ SCHILLER, Milan at al. *Zákon o rodině*. Praha: Orbis, 1964, s. 28.

⁵⁶ SVOBODA, Jaromír–FICOVÁ, Svetlana. *Zákon o rodině. Komentár*. Bratislava: Eurounion, 2005, s. 17.

definíciu manželstva by mal priniesť najmä Zákon o rodine (resp. nový občiansky zákonník) a to iba na jednom mieste. Je skôr hodnotovou otázkou, či ústavodarca bude mať vôľu zaručiť v texte Ústavy SR, že manželstvo môže byť zväzkom iba medzi mužom a ženou.

Napríklad v **českej právnej úprave** je manželstvo definované len v rámci korpusu Občianskeho zákoníka č. 89/2012 Zb. (ďalej len „NOZ“), kde § 655 NOZ ho chápe ako: „**trvalý zväzok** muža a ženy, vzniknutý spôsobom, ktorý ustanoví tento zákon. Hlavným účelom manželstva je založenie rodiny, riadna výchova detí a vzájomná podpora a pomoc.“

Pozitívom tejto úpravy je podľa nášho názoru explicitná formulácia viacerých náležitostí, ktoré sú síce zrejmé, no vhodne zapadajú do definície manželstva: ide najmä o požiadavku trvalosti, vzniku len na základe zákona, ale za zvlášť podstatné pokladáme aj povýšenie vzájomnej podpory a pomoci manželov za hlavný účel manželstva spolu s plodením a výchovou detí.⁵⁷

Z komparatívneho hľadiska je však dobre predstaviteľné, aby sa v Ústave SR zachoval aj terajší stav. Stručná definícia manželstva ako zväzku muža a ženy sa nachádza v čl. 18 **Poľskej ústavy** z roku 1997 (78/1997 D. U.). Zásadný rozdiel so slovenskou koncepciou spočíva v tom, že poľský zákon o rodine a poručníctve z roku 1964 sa radí ku kódexom, ktoré manželstvo definujú len nepriamo prostredníctvom vymedzenia práv a povinností (jasnú vymedzenie teda neobsahuje). Poľskí vedci však vychádzajú z totožnej východiskovej pozície ako Slováci, keď manželstvo definujú ako „*trvalé a životné spoločenstvo medzi mužom a ženou,*“ ktorého zásadnými znakmi je trvalosť – aj keď nie nerozlučiteľnosť – ďalej monogamia a vzájomná rovnosť medzi manželmi.⁵⁸

Na ústavnej úrovni nachádza manželstvo svoju definíciu napr. v čl. 46 Bulharskej ústavy z 13. júla 1991 (č. 56/1991 S. G.), podľa ktorej je „dobrovoľným zväzkom muža a ženy“ s dôrazom na ústavné zakotvenie obligatórneho civilného sobáša, ktorý **v Bulharsku** pretrváva (teda, že len občianske manželstvo vyvoláva právne účinky).⁵⁹ V tejto súvislosti spomeňme podnetnú diskusiu, ktorá sa v Bulharsku viedla o kontraktuálnej povahe manželstva v súvislosti so zavedením možnosti uzavretia (pred-)manželskej zmluvy a tým aj zakotvenia zmluvného režimu usporiadania majetkových vzťahov v manželstve (Čl. 18 a nasl. Bulharského zákona o rodine) v kontexte reformy rodinného práva v roku 2009. Bolo zdôraznené, že zmluvné kontexty autonómie sa prísne vzťahujú len na majetkové pomery manželov, avšak nie na manželstvo ako také. Preto nie je zmluvou, nie je ani dvojstranným právnym úkonom, čo býva odôvodnené hlavnou funkciou manželstva v podobe založenia rodiny a plodenia detí.⁶⁰

Ak sa na tomto mieste vrátíme späť k slovenskej úprave, kontraktuálnu koncepciu manželstva kritizovala z veľmi podobných dôvodov napr. Šošková.⁶¹ Manželstvo sa podľa nej

⁵⁷ Podľa § 1 ods. 1 Druhej časti „Dulakovho“ paragrafového znenia Občianskeho zákonníka z roku 2015 je manželstvo definované ako: „*trvalý zväzok muža a ženy, ktorý vznikol na základe ich slobodného rozhodnutia v zákonom predpísanej forme.*“ Podľa ods. 2 je účelom manželstva „*založenie rodiny, vzájomná pomoc a podpora medzi manželmi a riadna výchova detí.*“ Uvedené ustanovenie sa až na drobné výnimky veľmi podobá českému NOZ. Z obsahového hľadiska je však podľa nášho názoru lepšie ako aktuálna úprava.

⁵⁸ KOSIOR, Wojciech–ŁUKASIEWICZ, Jakub. *Family Law in Poland*. Rzesów: Legal Publishing House, 2018, s. 15. Atribúty civilného a cirkevného sobáša boli upravené v súvislosti s čl. 10 Poľského konkordátu so Svätou stolicou z roku 1993.

⁵⁹ Pozri čl. 4 ods. 1 bulharského Zákona o rodine č. 47/2009 S. G. z 23. júna 2009 v znení neskorších predpisov.

⁶⁰ TODOROVA, Velina–STAVRU, Stoyan. *International Encyclopaedia of Laws - Family and Succession Law: Republic of Bulgaria*. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer International, 2019, s. 80.

⁶¹ ŠOŠKOVÁ, ref. 44, s. 46. K tomu pozri aj: ŠOŠKOVÁ, Ivana. Manželstvo ako konsenzus z aspektu práva platného na Slovensku v prvej polovici 20. storočia. In *Konsenzus v práve*. Banská Bystrica: Belianum, 2013, s. 115-125.

podstatne líši od iných právnych úkonov (predovšetkým od zmlúv) pomerne výrazným obmedzením autonómie vôle dotknutých subjektov. Aj keď výber partnera je relatívne slobodný (pokiaľ ide o dospelú osobu opačného pohlavia), spôsob vzniku a zániku manželstva podlieha kogentným požiadavkám zákona, rovnaká formálnosť je väčšinou charakteristická pre nastavenie vzťahov medzi manželmi. Preto je nevhodné hovoriť o manželstve ako o zmluve, ba takéto poňatie v istom zmysle naozaj znižuje vážnosť manželstva. Na druhej strane patrilo manželstvo vždy medzi zmluvy *sui generis*, teda podobné námietky možno vzťahovať rovnako tak na historické znenie ABGB, ako aj na kánonické právo.

Aj v **Slovenskej republike** sa dlho diskutovalo o zakotvení tzv. **manželskej zmluvy**, ktorá by z veľkej časti nahradila prekonaný inštitút bezpodielového spoluvlastníctva manželov. Napokon už dnes môžu manželia podľa § 143a Občianskeho zákonníka z roku 1964 dohodou rozšíriť alebo zúžiť určený rozsah bezpodielového spoluvlastníctva alebo vyhradiť jeho vznik ku dňu zániku manželstva.⁶² Bezpodielové spoluvlastníctvo manželov sa nepovažuje za všeobecný majetkový režim, ale len za špecifický režim spoluvlastníctva, ktoré nie je podielové.⁶³ Koncept manželskej zmluvy by sa pritom týkal len majetkových (nie osobných) manželských vzťahov. V rámci rekodifikácie súkromného práva bolo uvedené riešenie prijaté do Legislatívneho zámeru Občianskeho zákonníka z roku 2009.⁶⁴ Tento koncept ďalej reflektovalo aj tzv. Dulakovo paragrafové znenie z roku 2015 (v §§ 32 a nasl. druhej časti), podľa ktorého „*manželia môžu počas trvania manželstva uzatvoriť alebo zmeniť zmluvu o majetkovom usporiadaní*“. V prípade záujmu by ju mohli uzatvoriť aj snúbenci pred uzavretím manželstva. Je vcelku paradoxné, že dnes prejavuje najväčší odpor proti zakotveniu tzv. predmanželskej zmluvy do občianskoprávnej úpravy Katolícka cirkev. Hoci juridicky by jej táto koncepcia nemala prekážať, zo sociologického hľadiska sa cirkev obáva, že by tým došlo k posilneniu rozvodovej mentality slovenského obyvateľstva.⁶⁵ Paragrafové znenie Občianskeho zákonníka z roku 2018 sa preto usilovalo vyhnúť kontroverzným otázkam z hľadiska hodnotového nastavenia spoločnosti, aby bol Občiansky zákonník prijatý čo najskôr (vyplýva zo všeobecnej časti dôvodovej správy k paragrafovému zneniu).

V **Rakúskej republike** platí dodnes § 44 ABGB v pôvodnom znení, aj keď právnici jasne poukazujú na prekonanie tam obsiahnutej definície manželstva. Za natoľko problémový pritom nepokladajú samotný element „zmluvy“, avšak práve úvodnú formuláciu „*rodinné vzťahy sa zakladajú manželstvom (manželskou zmluvou)*.“ Poukazujú na to, že rakúska ústava obsahuje širší koncept rodiny tým, že garantuje rovnosť detí **manželského a nemanželského** pôvodu.⁶⁶ Na tomto základe sa môžeme pýtať, či konštrukcia „rodina sa zakladá manželstvom“ vôbec zodpovedá nášmu (i rakúskemu) právnemu poriadku, keďže naznačuje, akoby tzv. nemanželské deti do rodiny nepatrili a neboli zviazané s rodičmi

⁶² Pozri bližšie: PAVELKOVÁ, Broňa. K obsahu dohôd modifikujúcich bezpodielové spoluvlastníctvo manželov. In *Justičná revue*, 2001, roč. 53, č. 8-9, s. 862-869.

⁶³ CSACH, Kristián. Kvadratura kruhu súkromného práva: Bezpodielové spoluvlastníctvo manželov a účasť na obchodnej spoločnosti. In NEVOLNÁ, Zuzana–HLUŠÁK, Milan (eds.). *Laudatio Alexandrovi Škrinárovi*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2020, s. 42. Pozri aj tam uvedenú kritiku platného stavu: „Bez zákonného zásahu – uvedomujúc si takpovediac ideologické (modernejšie povedané: hodnotové) východisko spoločného majetkového režimu manželov – práve do ustanovení Občianskeho zákonníka, nebude možné uspokojivo predvídať... rozširovanie rozsahu bezpodielového spoluvlastníctva“ (s. 69).

⁶⁴ Legislatívny zámer schválila Vláda Slovenskej republiky uznesením č. 13 na zasadnutí 14. januára 2009. Legislatívny zámer je zosobnením práce rekodifikačnej komisie pod vedením profesora Lazara.

⁶⁵ MEDELSKÁ-TKÁČOVÁ, Zuzana. Zmluvy v rodinnom práve. In TUROŠÍK, Michal a kolektív (eds.). *Rekodifikácia obligáčného práva v Slovenskej republike (IV. Banskobystrické zámocké dni)*. Banská Bystrica: Belianum, 2019, s. 236.

⁶⁶ HINTEREGGER, Monika. § 44. In FENYVES, Attila et al. *ABGB (§§ 44 bis 100)*. Wien: Verlag Österreich, 2006, s. 15.

natolko pevným putom, než deti narodené v zákonom manželstve.⁶⁷ Ústava SR i ďalšie predpisy v tomto smere jednoznačne zabezpečujú rovnoprávne postavenie deťom pochádzajúcim z manželstva i mimo neho.⁶⁸

Inštitútu manželstva nemožno uprieť jeho jedinečnú funkciu v našej spoločnosti. Je legitímne odporúčanou a prakticky stále najčastejšou formou vzniku rodiny, aj keď opäť treba zdôrazniť, že dnes nie jedinou. Napokon nezakladá sa rodina práve počatím a pôrodom ako úkonmi, ktoré už nemusia byť vyhradené manželskému spolunažívaniu tak prísne ako v minulosti? Prečo práve manžel má privilegium byť pokladaný za blízku osobu⁶⁹ a člena rodiny ako prakticky jediná osoba, ktorá s nami nie je pokrvne príbuznená (minimálne do určitého stupňa, nezohľadňujúc inštitút švagrovstva)?

Manžel vstupoval v minulosti do rodiny na základe rôznej justifikácie. Z právneho hľadiska sa od čias stredoveku celkom jasne vyprofilovala doktrína – ovplyvnená kánonickým právom – že určitá forma príbuznosti sa zakladá pohlavným stykom, z čoho následne vyplývali aj rôzne kánonické prekážky manželstva, pokiaľ išlo o rodinu zo strany manžela.⁷⁰ To znamená, že pohlavným stykom sa bolo možné plnohodnotne „spríbuzniť“ s danou osobou, v dôsledku čoho ste prijímali za svojich jej príbuzných.⁷¹ To treba zasadiť do vtedajších reálií a to jednak pokiaľ ide o diskusiu o vzniku manželstva až v dôsledku jeho konzumácie, v druhom rade išlo o skutočnosť, že jediný legálny pohlavný styk medzi akýmikoľvek osobami bolo možné až do 19. storočia realizovať výlučne v rámci manželstva. Najmä v socialistickej literatúre sa v tomto kontexte bolo možné stretnúť s rôznymi nemiestnymi úvahami, koľko neprehľadných manželských prekážok sa medzi menej mravne zachovalými osobami postupom času muselo vyvinúť, keďže kánonická prekážka švagrovstva platila do siedmeho stupňa príbuznosti, čím poukazovali na bizarnosť podobného chápania, ktoré andnes neobstojí.⁷²

Z každodennej podstaty dobre fungujúceho manželstva jednoznačne vyplýva, že manžel/manželka si tento status zaslúži, lebo v týchto prípadoch ide o najintímnejší zväzok medzi dvoma osobami, ktoré si poskytujú vzájomnú podporu a pomoc pri výchove potomkov, ako aj v kontextoch osobného a pracovného života. To znamená, že táto výsada manžela/manželky je právne podopretá nielen citovými vzťahmi a náklonnosťou medzi nupturientmi a neskôr medzi manželmi ako konštitutívnym prvkom, ale aj nadviazaním faktických väzieb podpory a závislosti, ktoré sú v rodine typické.⁷³ V zmysle judikatúry EŠLP však treba upozorniť na to, že podobné vzťahy – aktuálne – nemusia byť čisto manželskou doménou, ale napr. môžu rovnako dobre vznikáť v rámci kohabitácie česky označovanej ako „nesezdané soužití“ (sú chránené v kontexte práva na súkromný a rodinný život podľa čl. 8

⁶⁷ Je šokujúce, že v Taliansku došlo k zakotveniu práva na zákonné dedenie nemanželských detí v prípade, ak poručiteľ bol ich uznaným rodičom, až na základe reformy rodinného práva v rokoch 2012/13. Pozri: GALLMETZER, Evelyn. Auswirkungen der jüngsten Familienrechtsreform auf das italienische Erbrecht. In SCHURR, Francesco (ed.). *Festschrift für Bernhard Eccher*. Wien: Verlag Österreich, 2017, s. 367.

⁶⁸ Čl. 41 ods. 3 Ústavy SR: „Deti narodené v manželstve i mimo neho majú rovnaké práva.“

⁶⁹ Ustanovenie § 116 OZ z roku 1964.

⁷⁰ Treba upozorniť na manželskú prekážku švagrovstva (*affinitas*), ktorá mohla byť rozšírená aj na tzv. kvázi-švagrovstvo. K tomu pozri aj Lv 20,14: „Ak si niekto okrem ženy vezme aj jej matku, to je krvismilstvo, treba jeho aj ich upáliť.“

⁷¹ Upozorňujeme napr. na výrok prof. Rátha pri kodifikačných prácach na novom Občianskom zákonníku v čase prvej Československej republiky: „*copula carnalis vždy zakladá určitú formu príbuzenstva medzi mužom a ženou.*“ Národní archiv ČR, fond: Ministerstvo unifikací 1919 – 1938, č. 904, inv. 1123, sign. D-71-1-a, kartón 155, Úradný záznam z „jednání Slovenské komise pro obor soukromého práva dne 25. září 1927.“

⁷² KLABOUCH, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, s. 65-67.

⁷³ DUFALOVÁ, Lenka. Rodina. In ŠTEVČEK, Marek – GREGOR, Martin – MLKVÝ, Matej (eds.). *Lexikón dejín slovenskej súkromnoprávnej terminológie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2023, s. 185.

Dohovoru).⁷⁴ Pokiaľ ide o judikatúru ESLP treba dodať, že skoršia judikatúra jednoznačne bazíruje na princípe monogamie manželstva, ako aj na skutočnosti, že manželstvo existuje len medzi živými osobami.⁷⁵

ZÁVER

Nemožno sa vyhnúť obdivu vo vzťahu k jasnému, systematicky prepracovanému, ustálenému, slávou ožiarenému konceptu súkromného práva, ktoré sa rozvíjalo najmä v druhej polovici 19. a na začiatku 20. storočia.⁷⁶ Jeho podstatným pilierom boli iste veľké európske kodifikácie. Tomuto modelu sa však čoraz viac vzdávame, najmä v posledných desaťročiach dochádza v globálnom meradle k destabilizácii súkromného práva pod vplyvom viacerých faktorov (napr. nárastu matérie, technologickým a spoločenským zmenám).⁷⁷ Na základe vývojových zmien spoločnosti sa novým výzvam nevyhlo ani rodinné právo, keď najprv došlo k zásadným zmenám vo vzťahu medzi rodičmi a deťmi (vyjadrime posun prostým vzorcom: otcovská moc – rodičovská moc – rodičovská zodpovednosť – participačné práva dieťaťa).⁷⁸ Zdá sa, že manželské právo sa nachádza aktuálne v procese transformácie. Definícia manželstva pritom predstavuje východiskový bod k jeho ďalšiemu uchopeniu.

Z hľadiska nami načrtnutého diskurzu o povahe manželstva možno konkludovať, že konštrukcia **manželstva ako sviatosti** sa môže naďalej udržať napr. v práve Katolíckej cirkvi, či Pravoslávnej cirkvi. Z čl. 24 ods. 3 Ústavy SR vyplýva garancia cirkevnej nezávislosti a autonómie, vďaka čomu sa cirkvi a náboženské spoločnosti môžu spravovať vlastnými vnútornými predpismi.⁷⁹ Okrem iného je v dôsledku tejto požiadavky neprípustné, aby vnútorné predpisy cirkví vychádzali formou vyhlášky ministerstva kultúry takým spôsobom, ako za čias Habsburskej monarchie, keď uvedená garancia ešte nebola ustálená. Štát teda nemá právo zasahovať do sakramentálneho kánonického práva. Cirkvi a náboženské spoločnosti sú v zmysle § 5 zákona č. 36/2005 Z. z. o rodine príslušným orgánom, pred ktorým možno urobiť vyhlásenie o uzavretí manželstva. Hoci túto právomoc štát iba prenáša (deleguje) na cirkvi a náboženské spoločnosti, nič nebráni ich vlastnému poňatiu manželstva v rámci náboženského obradu.

⁷⁴ Aj pápež František v exhortácii *Amoris Letitia* uvádza, že niektoré formy spolunažívania môžu uskutočňovať manželský ideál „aspoň čiastočným a analogickým spôsobom“, iné mu zásadne protirečia, Pozri: *Amoris Letitia*, čl. 292. Treba dodať, že tento pápežský dokument je pokladaný v niektorých kruhoch za ťažko interpretovateľný.

⁷⁵ K tomu pozri: SVÁK, Ján. *Ochrana ľudských práv v troch zväzkoch*. II. zväzok. Bratislava: Eurokódex, 2011, s. 590.

⁷⁶ Máme na mysli BGB, ZGB, ale aj osnovy rakúskeho občianskeho zákonníka, či CC v kontexte neskorších novelizácií v 19. storočí.

⁷⁷ ELIÁŠ, Karel. Stabilita súkromného práva a turbulencie politiky. In CSACH, Kristián (ed.). *XIV. Lubyho právnické dni: Ad hoc legislatíva v súkromnom práve*. Praha: Leges, 2019, s. 36-37. Do súkromného práva pribúdajú kogentné normy, zároveň sa niekedy môžeme stretnúť s kazuisticky profilovanou normotvorbou. Ešte pesimistickejšie sa v tomto smere javí príspevok: CIRÁK, Ján. Narastanie komplexity normatívnej právnej regulácie. In TUROŠÍK, Michal (ed.). *Identifikácia únosnej miery autonómie právnych odvetví a súčasnej potreby ich synergie*. Banská Bystrica: Belianum, 2018, s. 18-19.

⁷⁸ Z literatúry napríklad: ROGALEWICZOVÁ, Romana–WESTPHALOVÁ, Lenka. Právo dieťaťa na rodinný život. In *Košické dni súkromného práva I*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2018, s. 583.

⁷⁹ V zmysle § 6 ods. 1, písm. b/ zákona č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností cirkvi a náboženské spoločnosti môžu na plnenie svojho poslania vydávať vnútorné predpisy, pokiaľ nie sú v rozpore so všeobecne záväznými právnymi predpismi. Potreba disponovať vlastnými vnútornými predpismi napokon vyplýva už zo samotnej definície cirkvi a náboženskej spoločnosti podľa § 4 cit. zákona. GYURI, Róbert. *Zákon o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností: Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2021, s. 144 a nasl.

Domnievame sa, že katolícka teológia naďalej hovorí o inštitúte manželstva primárne ako o sviatosti. Všimnime si však skutočnosť, ako v kontexte mantinelov vierouky dokáže **kánonické právo** pružne reagovať na spoločenské požiadavky. Kým v novoveku dokázalo akceptovať konštrukciu manželskej zmluvy, po Druhom Vatikánskom koncile v priebehu šesťdesiatych rokov 20. storočia kánonické právo upustilo od striktne juridických vyjadrení a dalo priestor chápaniu manželstva ako zväzku, životnému spoločenstvu, čo bolo vyjadrené aj v CIC 1983.⁸⁰

Pred nami stojí ešte otázka, či možno pokladať **manželstvo za zmluvu** podľa aktuálneho stavu občianskeho práva, eventuálne či by bola vhodná renesancia tohto náhľadu.⁸¹ V kontexte týchto úvah citlivo vnímame čiastočne opodstatnené názory – uvedené v tomto článku – ktoré by snád' aj schvaľovali zmluvu ako možnosť úpravy majetkových vzťahov medzi manželmi, avšak zásadne odmietajú pripustiť, aby manželstvo bolo kvalifikované ako kontrakt v rovine osobného práva. Odôvodňujú to najmä poukazom na spoločenské ciele manželstva, k tomu prislúchajúcu kogentnú úpravu rodinnoprávných noriem a v konečnom dôsledku s tým súvisiace obmedzenie zmluvnej voľnosti jednotlivca.⁸² Podľa nášho názoru je však v tejto otázke podstatné iba to, či prejav vôle snúbencov smeruje voči príslušnému orgánu alebo ho snúbenci adresujú aj sebe navzájom, čím vytvárajú tzv. matrimoniálny konsenzus. Teória občianskeho práva zdôrazňuje, že správnou je prvá alternatíva, tým pádom by žiadna zmluva vzniknúť medzi manželmi nemohla.

Veľmi zaujímavý a trefný pohľad na celú problematiku predostrel v staršom diele profesor Haderka. Jeho stanovisko je natoľko pozoruhodné, že si ho dovoľujeme v úsekoch citovať: „*Bylo by patrně absurdní chtít solemnizační akt posuzovat tak, že při něm si dvě osoby, totiž muž a žena, vyřizují každý cosi separátně s oddávajícím magistrátem o tom, že uzavřou spolu manželství... Jistě, role asistujícího magistráta není a nemůže být do té míry pasívní, že by jen mlčky vyposlechl průběh oddavek, jako by ho tam nebylo. Tak si nepočínala ani římskoprávní confarreatio... Domnívám se také, že není třeba bát se připustit, že vzájemné prohlášení snoubenců tedy tvoří konsens – a i kdyby bylo z toho vyvozováno, že každý konsens stran znamená ovšem vznik smlouvy, pak ani tím nepouštíme do našeho socialistického rodinného práva nějakou nečistou sílu, před níž by bylo třeba volat apage a vymítat ji... Pojem smlouvy není poskrvněn jakýmsi pejorativním příděchem, aby jí nebylo možno na sebe brát závazky a získávat práva ve věcech nejvznešenějších...*“⁸³ Uzavretie manželstva snád' predsa len možno kvalifikovať ako prejav vôle, ktorý zakladá právny úkon *sui generis*. Napriek tomu by bolo zavedenie „manželskej zmluvy“ zrejme skôr extravagantným krokom, keďže aktuálne spoločenské a politické perspektívy by neboli naklonené prechodu od zažitého termínu „zväzok“ alebo „životné spoločenstvo“. Pozornosť verejnosti sa skôr upriamuje na spojenie „muža a ženy“.

V komparatívnej teórii rodinného práva môžeme popri klasickom manželstve medzi mužom a ženou rozlišovať životné spoločenstvá párov rovnakého pohlavia (registrované partnerstvá/manželstvá), okrem toho môžu byť rodinné vzťahy kreované aj v rámci spojenia

⁸⁰ Ku stretu náboženských a právnych noriem v kontexte definície manželstva pozri: TURČAN, Martin. K uplatniteľnosti výkladových cieľov pri interpretácii náboženských noriem. In VEČEŘA, Miloš et al (eds.). *Weyrový dny právní teorie 2018*. Brno: Masarykova univerzita, 2018, s. 324 a nasl.

⁸¹ Čitateľovi si dovoľujeme odporúčať na posúdenie našu vlastnú stať, v rámci ktorej referujeme o tomto probléme iba s malými pochybami. Počas písania terajšieho príspevku sme však dospeli k záveru, že prijatie zjednodušených riešení nezodpovedá vedeckému diskurzu, ktorý je s touto otázkou spojený. GREGOR, Martin. Manželstvo. In ŠTEVČEK, Marek – GREGOR, Martin – MLKVÝ, Matej (eds.). *Lexikón dejín slovenskej súkromnoprávnej terminológie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2023, s. 252-257.

⁸² „Sloboda určovať obsah zmluvy môže byť, a v súčasnom obchode spravidla je, obmedzená, niekedy až tak, že tomu, komu je adresovaná ponuka zmluvy, zostáva len možnosť prijať ju alebo neprijať.“ KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 145 (preložené autorom z češtiny).

⁸³ HADERKA, Jiří. *Uzavírání manželství z hlediska právního*. Praha: Academia, 1977, s. 254-255.

osôb opačného alebo rovnakého pohlavia, ktoré nechcú uzavrieť manželstvo alebo iné trvalé spojenie (angl. *domestic partnership*, česky *nesezdané soužití*). **V západnej právnej vede** sa zdôrazňuje potreba neutrality jazyka pri definovaní tak citlivého inštitútu ako manželstvo.⁸⁴ Dodávame, že aj v našom prostredí je kritizovaný nedostatok rodovej neutrality – či rodovo neutrálnej terminológie – aktuálne platného Zákona o rodine.⁸⁵ Podľa niektorých návrhov by mal byť pojem manželstva opustený v prospech všeobecného konceptu „občianskeho zväzku“ (*civil union*), ktorý by sa stal dokonalo neutrálnym nielen voči pohlaviu, alebo rodu partnerov, ba dokonca aj voči počtu zúčastnených (požiadavka polygamie),⁸⁶ v neposlednom rade by bola každému zaručená sloboda dohodnúť sa na právach a povinnostiach rodinného života na základe vlastných emocionálnych preferencií a cieľov.⁸⁷ V dôsledku podobného prístupu by zanikla väčšina kogentných noriem manželského práva. Pri zvažovaní možnosti presadenia týchto radikálnych nápadov však upozorňujeme na spoločenské, príp. sociologicky zamerané obavy zástancov argumentu klzkého svahu (*Slippery Slope Argument*),⁸⁸ či zástancov rovnako založeného argumentu tzv. Overtonovho okna. Na základe načrtnutých pohnútok často dochádza k blokovaniu zmien v rodinnom práve, stigmatizácii a názorovému vyhraňovaniu, ktoré je často pre obe strany názorového spektra neproduktívne.⁸⁹

⁸⁴ Ku kritike inštitútu manželstva v aktuálnom právno-filozofickom diskurze: ŠOLTYS, Dominik. *Príručka právneho feminizmu: Pojem, charakteristika a znaky*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2023, s. 56.

⁸⁵ HAMŘÍK, Martin. Transrod a občiansky zákonník ako limitujúci faktor. In BATKA, Lubomír et al (eds.). *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku: Interdisciplinárne pohľady*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2022, s. 159-160.

⁸⁶ K prepojeniu legitimizovania manželstiev párov rovnakého pohlavia a polygamie pozri: GÉRYK, Jan. Právo, ideologie a globální rok 1968 jako konec jedné éry. In VEČEŘA, Miloš et al (eds.). *Weyrovy dny právní teorie 2018*. Brno: Masarykova univerzita, 2018, s. 192. K všeobecným úvahám o prípustnosti „dohodnutej“ nevery v rámci terajšej koncepcie manželstva pozri: KORNEL, Martin. Autonomie vôle a povinnosť manželskej vernosti. In RONOVSÁ, Kateřina et al (eds.). *Pocta prof. Janu Hurdíkovi k 70. narodeninám*. Brno: Masarykova univerzita, 2021, s. 155 a nasl.

⁸⁷ Uvedené návrhy vychádzajú z článku: MARCH, Andrew. Is There a Right to Polygamy? Marriage, Equality and Subsidizing Families in Liberal Public Justification. In BROOKS, Tom (ed.). *Law and Legal Theory*. Leiden-Boston: Brill, 2014, s. 51.

⁸⁸ Svojho času na to upozornil sudca Najvyššieho súdu USA Antonin Scalia vo svojom disente k rozhodnutiu o trestnosti homosexuálnych stykov v Texase [Lawrence v. Texas, 539 U.S. 558 (2003)].

⁸⁹ Bližšie pozri: ŠURKALA, Ján. Pár myšlienok o úlohe katolíkov v slovenskom verejnom priestore na pozadí referenda o rodine. In *O práve, cirkvi a spoločnosti (vybrané aspekty)*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016, s. 11 a nasl.